

«МІСТА РОСІЙСЬКОЇ СЛАВИ»

Ретроспективний погляд з проекцією у майбутнє

Міста російської слави... Цей термін, що утвердився не тільки в джентльменському наборі російських шовіністів, але й масовій свідомості обивательського загалу, налічує не один десяток, а то й сотні років свого існування. Це щось на кшталт картярської колоди, її можна періодично тасувати і, скориставшись легенькими шулерськими прийомами, в потрібний момент витягти потрібного туза. Список «міст російської слави» – довжелезний. Тут і Казань, і Новгород, і Азов, і Ізмаїл, і Варшава, і Берлін, і Париж, і Будапешт, і Пекін, і Порт-Артур, і Севастополь... Цей перелік можна продовжувати і продовжувати. А яке місто має більше слави, а яке менше, то залежить від конкретної політичної ситуації, від пластичності історико-ідеологічних підходів. Тим паче, що цілі покоління єдиноділимщиків у трактуванні історичних подій досягли такого незрівнянного мистецтва перекручування фактів, що вчорашня ганьба сьогодні перетворюється на честь, боягузтво – на звитягу, аморальність – на небачене благородство. Отже, повторюю, все залежить від конкретного замовлення. Є замовлення – буде й обґрунтування.

Колись корифей усіх наук Йосиф Сталін твердив, що Росію увесь час били:

«... Били монгольські хани. Били турецькі беки. Били шведські феодалі. Били польсько-литовські пани. Били англо-французькі капіталісти. Били японські барони. Били всі – за відсталість» (Й. Сталін. Питання лєнінізму).

З цим твердженням лукавого корифея можна погодитись тільки наполовину. Дійсно, Росію частенько били, але вона, народившись і обравши шлях загарбника-колонізатора, била й інших. Звичайно, слабших. І нас вражають не окремі поразки військово-поліційної машини старшого брата, а буквально саганинське вміння перетворювати будь-яку поразку на перемогу, будь-яке загарбницьке дійство на культурно-гуманістичну місію.

Хто вивчав історію Росії, той не міг не звернути уваги на своєрідний термінологічний інструментарій: «збирання», «прирошення», «приєднання», «придушення», «загарбання», «завоювання», «включення», «асиміляція», «депортація» і таке інше. В цих термінах формувалась свідомість пересічного росіянина. І не тільки пересічного. Навіть принципи противники всякої неволі, неперевершені революціонери-демократи частенько впадали в шовіністичний гріх, бо ідеї свободи були чимось від книжки, від науки, а шовінізм – породження душевних порухів, крик генетичного коду. На підтвердження цієї думки можна навести сотні фактів, та я обмежусь лише одним. 1 листопада 1866 року в Герценівському «Колоколе» була надрукована стаття М. Огарьова, в якій він запропонував свій варіант вирішення «польського питання», в основу якого поклав принцип депортації у поєднанні з асиміляцією. Приголомшена польська громадськість відреагувала на це так:

«Протест поляків проти русифікаторства в «Колоколе».

«Поява статті під заголовком «Продаж маєтків у Західному краї», підписаної М. Огарьовим, кинула нас у подив. Те, на що не наважились Муравйови, Каткови, Безаки, Кауфмани (реакційні російські діячі – Л. С.), те взяв на себе сміливість підказати царю п. Огарьов, а саме він пропо-

нус: вивести з центральної Росії тисячі селян (для початку автор статті намічає взяти із Орловської та Курської губерній 100 000 чоловік), продати цим селянам землі польських поміщиків (змушених до примусового їх продажу з тим, щоб бути потім вигнаними з рідного краю); продати ці землі з розстрочкою платежів на кілька років; залучити і спокусити вказаних селян дешевиною цих земель..., звільнити потім селян на кілька років від обов'язкових державних податків; нареши, полегшити їм переселення, надавши безплатний проїзд по казенних залізницях і т. д. Отже, подібним вторгненням руського населення на нашу територію намагаються, очевидно, завдати останнього удару польській національності!..

Позбавивши царя труду творити такий диявольський план, «Колокол» бере на себе відповідальність, зіштовхуючи один з одним уже не народ і уряд, а дві самостійні народності. Ми були глибоко обурені такою зрадою!..

Від імені польських вигнанців, що перебувають у Женеві,

Комітет».

На щастя, ця ідея тоді не була втілена в життя, але в дещо модернізованому вигляді вона широко використовувалась більшовиками у Криму, Чечні, Калмикії і т. д., які створювали там російськомовні анклавні, стверджуючи тим самим «исконнорусскость» цих територій.

Та повернемося до нашої основної теми – міста російської слави. Модель подібного міста створювалась на чисто російському ґрунті, і першою «домашньою заготовкою» став

«Ох ты гой еси, Господин Великий Новгород!»

В 1568 році Іван Грозний від якогось Петра Волинця отримав інформацію, що буцімто новгородці хочуть перейти під владу Польщі. Наступного року цар рушив з великим військом проти підозрюваних новгородців (їхній потяг до крамоли історикам не вдалося довести й досі), але погром почав чомусь з тверських володінь. Як відзначають історики, спустошення чинились по всьому шляху від Клина до Новгорода.

2 січня 1570 року в Новгород увійшов передовий загін царської дружини. Всі входи і виходи до міста були перекриті заставами, щоб жодна людина не змогла втекти. А далі, як свідчить Сергій Соловйов, почалося таке:

«... бояри і діти боярські з того ж передового полку кинулись на підміські монастирі, запечатали монастирські скарбниці; ігуменів і монахів, числом більше 500, взяли в Новгород і поставили на правіж до приїзду государя; інші діти боярські зібрали з усіх новгородських церков священників і дияконів і віддали їх під нагляд приставам, по десять чоловік кожному приставу;

їх тримали в залізних кайданах і кожен день з ранку до вечора били на правіжі, правили по 20 рублів;... 6 числа приїхав сам цар з сином Іваном, з усім двором і з 1500 стрільцями, став на торговій стороні, на Городищі. На другий день вийшло перше повеління: ігуменів і монахів, котрі стояли на правіжі, бити палками до смерті і трупи розвозити по монастирях для поховання..., після обіду пішов до архієпископа в Столову палату обідати, сів за стіл, почав їсти і раптом дав знак своїм князям та боярам, як звичайно, страш-

ним криком; по цьому знаку почали грабувати скарбницю архієпископа і весь його двір, бояр і слуг його перехапали, самого владику, пограбувавши, віддали під варту, давали йому на корм щоденно по дві деньги... Тим часом Іоан з сином відбув з архієпископського дому до себе на Городище, де почався суд; до нього приводили новгородців, яких тримали під вартою, і катували, палили їх якоюсь «составною мудростью огненной», прив'язували до санок, тягли до Волховського мосту і звідти кидали у ріку; жінок і дітей їхніх кидали туди ж з високого місця, зв'язавши їм руки і ноги, немовлят прив'язавши до матерів, щоб ніхто не міг врятуватись; діти боярські і стрільці плавали на маленьких човнах по Волхову з рогатинами, списами, гаками, сокирами і, хто спливав нагору, того прихоплювали гаками, кололи рогатинами і списами і занурювали у глибину; так робилося кожен день протягом п'яти тижнів. По закінченні суду і розправи Іоан почав їздити навколо Новгороду по монастирях і там наказував грабувати келії, службові дома, палити в житницях і на скиртах хліб, бити скотину; приїхавши з монастирів, велів по всьому Новгороду, по торгових домах і вулицях товари грабувати, амбари, крамниці розсікати і до підвалин розспати; потім почав їздити по посадах, велів грабувати всі дома, всіх жителів без винятку, чоловіків і жінок, двори і хорони ламати, вікна і двері висікати; в той же час озброєні юрби відправлені були на всі чотири сторони, в п'ятини, по станах і волостях, верст за 200 і 250 з наказом скрізь спустошити і грабувати».

Так відпрацьовувалась базова модель міста російської слави, яке загарбується. (До другої категорії міст російської слави належать міста, що обороняються, та про них нижче). Із зміною історичних умов, озброєння, технічних засобів мінчалась і методика підкорення непокірних. Незмінними залишались тільки дві категорії: жорстокість і мародерство. Останнє тому підтвердження – бойові дії в Чечні, зокрема в місті російської слави – Грозному. Можна також твердити, що самі по собі жорстокість та мародерство набули за «післягрозенських часів» (не від м. Грозного, а від Івана Грозного) більш витонченого характеру.

Ось хоч би такий приклад. Майже через 300 років (1863 р.), придушуючи польське повстання, царські вояки вдерлись у місто російської слави Вільно (Вільнюс). Почалися погроми, арешти, грабежі. Та командувачеві угруповання генералу Муравйову, прозваному вішателем, всього цього видалося замало. Як свідчить учасник і очевидець тих подій високий царський чиновник Іван Якобсон, «він (Муравйов – Л. С.) повісив у Вільні якогось ксьондза і інсургента і залишив їх на шибениці задля глузу на цілий день. Коли трупи їх закопали в землю, з'явилося багато народу для поклоніння їх могилам, служили над ними панахиди, брали землю на пам'ять і всіляко шанували. Поліцмейстер доніс про це Муравйову і попросив поставити війська, щоб розігнати народ. Муравйов на це не погодився, а звелів полити могили екскрементами і привезти для того кілька возів із нужників лікарень. Наказ було виконано, і дійсно ніхто більше не підходив до могил. Але яке це справило враження на фанатичних католиків?»

І ще один запис із щоденника Івана Якобсона:

«У Варшаві всі росіяни у захваті від розпоряджень М. Н. Муравйова у Литві і бажали б бачити те саме у Варшаві...»

Немає сумніву: вони його побачили, коли Муравйов-вішатель вдерся до Варшави...

«Москва – Пекин, Москва – Пекин!»...

Як, скаже малопоінформований читач, невже й Пекин – місто російської слави?! Так, шановний читачу. Я б не ска-

зав, що воно дуже типове, та все ж... Але про Пекин поговоримо трохи пізніше. А зараз – про Дербент, порт на Каспії. Хоча... І про Дербент – пізніше. А зараз – про феномен «інтернаціональної допомоги», який вростає своїм корінням у сиву давнину. Ні, шановний читачу, цей феномен винайшов не Ленін, коли «на прохання польських трудящих кинув червоні війська на Варшаву у 1920 році. Це й не винахід Сталіна, який «на прохання» інших трудящих окупував у 1940 році країни Балтії. Хрущов (погром Будапешта у 1956 році), Брежнев (окупація Праги у 1968 році) теж скористалися лише давньою імперською традицією, започаткованою ще Петром I.

А починалось це так. Переможно закінчивши Північну війну, пробивши вікно у Європу, Петро замислився: «чи нема країни, щоб загарбати і з собою взяти у домовину?» Виявилось, що така країна існує. Це – Персія. Ось що пише про царський похід російського імператора академік Євген Тарле:

«Вже в лютому 1722 р., тобто через п'ять з невеличким лишком місяців після підписання Ніштадського миру, почалися приготування до походу на Персію... В першій половині липня всі кораблі і війська прибули до Астрахані.

Велике повстання на східних кордонах Персії надзвичайно утруднювало для шаха скільки-небудь серйозну організацію оборони. Маючи відомості про це, Петро, власне, і зважився оголосити похід. Повстання давало йому разом дві вигоди: по-перше, воно паралізувало частину сил шаха, а по-друге, полегшувало царю можливість мотивувати свою акцію бажанням допомогти «дружньому» тегеранському властителю у його боротьбі проти повсталіх підданих.

Ще в Астрахані 6 липня 1722 р. Петро звернувся до персів і татар з посланням (перською і татарською мовами). Цар сповіщав, що йде допомагати «нашому вірному приятелю і сусіду», «ясновельможному шаху перському» проти бунтівників, котрі «і наших російських людей, по силі трактатів і старому звичаю для торгівлі туди прибулих, безневинно і немилосердно порубали, і їх пожитки і товари на чотири мільйони рублів вкрали. І таким чином противу трактатів і загального спокою нашої державі збитки причинили».

Бачте, хоч царя ніхто й не просив, але він радо кинувся «захищати» і шаха, і трудящих російських купців.

27 липня російські війська висадились в Астраханській затоці, а 23 серпня взяли Дербент. Так були підкорені Ширванська і Тархунська області і почалося панування росіян в Дагестані.

Здобуття Пекина у 1900 році відбувалося приблизно за тією ж схемою.

В кінці XIX століття головна увага російського імперіалізму була зосереджена на Далекому Сході. Скориставшись слабкістю Китаю, Росія встановила свій практичний протекторат над Маньчжурією, захопила порти на Ляодунському півострові (Порт-Артур і Дайрен), взяла під «покровительство» Корею. Приблизно в такому ж ключі діяли імпералісти Англії, Німеччини, Японії, намагаючись увірвати і собі ласий шматок китайської території. Китайцям це врешті набридло, і в 1900 році спалахнуло повстання, яке увійшло в історію під назвою «боксерського». Повстанці досить круто розправлялись з іноземцями, загрожували їх місіям у Пекин. І от тоді... Але краще послухаємо міністра фінансів тогочасної Росії графа Сергія Вітте:

«... всупереч моїй пораді і пораді міністра закордонних справ графа Ламздорфа наші війська під командуванням генерала Ліневича разом з японськими військами були спрямовані на Пекин.

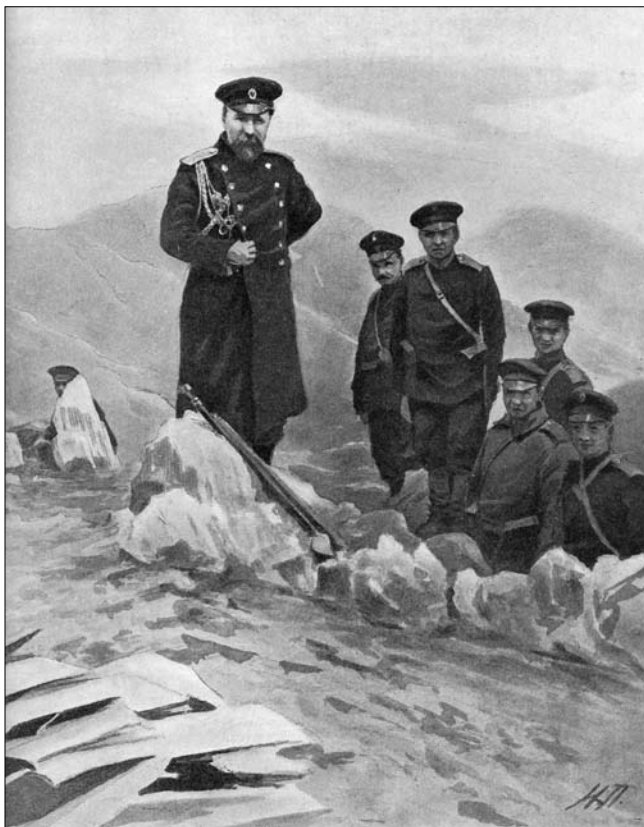
Таким чином, ми взяли на себе екзекуцію над Китаєм. Імператриця-вдова-регентша і богдыхан втекли з Пекіна. (Цікаво, що «інтернаціональну допомогу» Китаю Росія надавала саме на прохання китайського уряду! – Л.С.). Ми разом з японцями взяли Пекін, і взяття це ознаменувалось головним чином тим, що війська зайнялись грабунками – палац богдыханши був розграбований».

«Після того як був розграбований Пекін, генерал-лейтенант Ліневич, який отримав за взяття Пекіна Георгія на шию, повернувся на свою посаду корпусного командира в Приамурський край і разом зі своїм багажем привіз 10 сундуків різних цінних речей з Пекіна. На жаль, приклад генерала Ліневича наслідували і інші військові чини і також вивезли речі з китайських палаців та осель».

Як бачите, оволодівши Пекіном, Росія ще раз покрила себе невмирущою славою! От тільки дивно: чому вона вчепилась у той нещасний Севастополь і не хоче приєднати до себе Пекін. Адже славне місто! І клопоту з ним небагато. Тільки: перейменувати площу Тянанмін на площу Генерала Ліневича.

«Порт-Артур – город чести и славы...»

Раз вже ми потрапили на Далекий Схід, то гріх нам обминути ще одне місто російської слави – Порт-Артур. До того ж, як стверджує пісня, воно – ще й місто «честі». Так, на Далекому Сході багато славних міст: це й Цусіма, на траверзі якої японці у 1905 році втопили російську ескадру адмірала Рожественського, це й Чемульпо, де російські моряки потопили героїчний крейсер «Варяг» (до речі, топити свої власні кораблі – давня традиція російського флоту:

Роман Сидорович Кондратенко – генерал-лейтенант російської імператорської армії українського походження, який командував обороною Порт-Артура в російсько-японській війні, де й загинув 15 грудня 1904 року

їх топили не тільки в Чемульпо, але й в Севастополі, Порт-Артурі, Новоросійську...), але найславніший все ж таки – Порт-Артур.

На початку п'ятдесятих років нинішнього століття була дуже популярною пісня про це місто, звідки я і взяв рядок до підзаголовка. Її виконував Червонопрапорний ансамбль Радянської Армії ім. Александра, була широким тиражем випущена патефонна платівка. Запам'ятався такий куплет:

*Порт-Артур – город чести и славы,
Ты на страже Отчизны стоишь
И границу советской державы
Богатырскою грудью хранишь!*

Мені, школяреві, було абсолютно не зрозуміло, як може місто, що знаходиться на Ляодунському півострові (Китай), стояти на сторожі Вітчизни і саме там оберігати її своїми богатырськими грудьми. Це вже потім, навчаючись на історичному факультеті університету, я зрозумів, що за допомогою невеличкої історико-ідеологічної маніпуляції можна будь-яку ганьбу обернути на невмирущу славу, а військові бази можуть захищати імперські інтереси будь-де, навіть в Антарктиці.

Коротенька енциклопедична довідка:

«Льюйшунь, Порт-Артур – місто на Пн. Сх. Китаю, в пров. Ляонін. Розташований на п-ві Ляодун. Порт на узбережжі Жовтого моря. За російсько-китайською конвенцією 1898 р. переданий в оренду Росії на 30 р. Перетворений царським урядом на військ. –мор. фортецю».

«В ніч на 27. 1. 1904 року японські міноносці несподівано атакували рос. ескадру, що стояла на зовнішньому рейді Порт-Артура, і пошкодили один броненосець і два крейсери. Цим актом була розв'язана російсько-японська війна...»

Японці після провалу трьох штурмів Порт-Артура одержали поповнення і 13 лист. почали четвертий штурм. Порт-Артурська оборона могла продовжуватись і далі. Але після загибелі її організатора і натхненника ген. Р. С. Кондратенка Порт-Артур було здано японцям комендантом фортеці ген.-лейт. А. М. Стесселем усупереч рішенням військової ради».

З книги Н. Левицького «Російсько-японська війна 1904–1905 рр.»:

«Незважаючи на рішення ради оборони, яке прийняте 29 грудня, про продовження боротьби, Стессель вступив через парламентарів у переговори з командуючим 3-ю армією Ногі про здачу фортеці. І 2 січня було підписано акт про капітуляцію Порт-Артура».

Японці взяли більше 30 000 полонених, 530 гармат, 35 000 гвинтівок і ті, що залишались, запаси вогнеприпасів та продовольства».

З книги С. Ю. Вітте «Спогади»:

«В головних рисах в 1904 р. війна протікала у таких подіях: 31 березня загинув наш броненосець «Петропавловск» з адміралом Макаровим і частиною команди. Оскільки адмірал Макаров був начальником нашого далекосхідного флоту, то з загибеллю броненосця «Петропавловска» після інших втрат в наших кораблях далекосхідний флот можна було визнати приреченим на повну бездіяльність».

17 і 18 квітня ми програли Тюрненський бій. 28 квітня японці висадились в Біцзиво, що було початком загибелі Порт-Артура. 28 травня відбувся морський бій біля Порт-Артура, де ми знову втратили кілька суден. 17–23 серпня ми програли великий бій при Ляояні і почали відступ до Мукдена».

Коли ми відступали до Мукдена, то Куропаткін в наказах по армії оголосив, що вже далі він не відступить, ні на крок. 22 грудня впав Порт-Артур, а потім подальший наш роз-

гром відбувався уже в 1905 р., причому ми програли найвеличезнішу битву при Мукдені і змушені були відступати у напрямку до Харбіна».

«17 лютого повернувся до Петербурга командуючий військами в Порт-Артурі, котрий досить ганебно здав Порт-Артур ворогу. Цей командуючий військами, Стессель, тим не менше представлявся государю імператору і мав щастя у нього снідати. Потім через кілька місяців він судився військовим судом і був засуджений як винний у здачі Порт-Артура. З нього зняли генерал-ад'ютантські аксельбанти, він був ув'язнений у фортеці, в котрій перебував кілька місяців, потім був прощений государем і нині живе цивільним обивателем десь коло Москви».

Існує ряд джерел, які стверджують, що Порт-Артур був зданий не тільки із страху перед японцями, але й за величезний хабар, отриманий Стесселем від супротивника. Але й сказаного досить, щоб оцінити ту «честь» і ту «славу», якою російська шовіністична пропаганда оповила це китайське місто. І вони були б ще більшими, якби не поодинока фігура генерала з типовим московським прізвиськом – Кондратенко.

«Легендарний Севастополь – неприступний для врагов»

Якщо абсолютно погодитись з цим рядком відомої пісні, то можна зняти всі знаки запитання з історії міста. Легендарний? Так, легендарний. Отже треба спиратись на легенди, а не на факти. І за тими офіційними легендами Севастополь і справді «неприступний для врагов» і ще він (це відомо всім) є «город русских моряков». От тільки не відомо, чому у центрі цього міста стоїть пам'ятник українському матросу Петру Кішці.

Енциклопедична довідка:

«Кішка (Кошка) Петро Маркович (1828, с. Ометинці, тепер Немирівського р-ну Вінн. обл. – 13 (25). 11. 1882) – матрос, герой Севастопольської оборони 1854-1855. Народився в сім'ї кріпака. Поміщик, заплідозривши К. у зв'язках з учасниками селянського повстання на Поділлі, віддав його в матроси. К. служив на Чорноморському флоті. Під час оборони Севастополя виявив виняткову мужність і героїзм, винахідливість у бою. К. споруджено пам'ятник у Севастополі та на батьківщині».

Звідки ж взявся «город русских моряков»? Звернемося до «Української радянської енциклопедії», т. 10., 1982 р.:

«Севастополь – місто респ. підпорядкування Кримської обл. УРСР. Розташований на березі Чорного м., на пд. -зх. узбережжі Кримського п-ова. Мор. порт, залізнична станція. 321 тис. ж. Засн. 1783 після включення Криму до складу Росії, як військ. – морськ. оборонний пункт Ахтіар. У 1784 р. порт і фортеця названі Севастополем».

Тут варто звернути увагу на два моменти. Перший: Севастополь – місто республіканського підпорядкування, а не всесоюзного, як на тому наголошують московські політики і Державна дума Російської Федерації. Другий: Севастополь виник не на рівному місці. Крім Ахтіара, на той час існувала й Балаклава, яка нині є одним з районів Севастополя.

То як же це місто стало «городом русских моряков»? Як і Крим у цілому. Перетворення півострова в «ісконно русську землю» за свідченням істориків відбувалося так:

Після захоплення росіянами Криму якийсь час ще зберігалася, хоч і номінальна, влада ханського уряду. «Для всього ж ханства, – відзначає історик Н. Репников (див. «Историко-археологические памятники Южного берега Крыма», 1935), – почалася епоха активного провокаційного втручання уряду Катерини II в його внутрішні справи з метою

дезорганізації, політичного й господарського ослаблення, загострення класових протиріч, що його роздирали, і кризи для використання цих чвар в своїх російських великодержавних цілях, для підготовки повного захоплення Криму царсько-феодалною Росією. В ланцюзі цієї грандіозної провокації однією з суттєвих ланок був у 1778–79 рр. насильницький вивід російськими окупаційними військами всіх кримських греків, підданих хана, з Криму у російське Приазов'я з метою ослаблення ханства, позбавлення його значної частини трудового виробничого населення... Класова верхівка цих кримських греків на чолі з митрополитом Ігнатієм була підкуплена урядом Катерини II грішми і обіцянками пільг і привілеїв на експлуатацію, а трудові селянські маси були піддані насильницькому виселенню з віками насиджених місць, незважаючи на їх повне небажання бути «врятованими» єдиновірчим царизмом від «гніту і утисків» мусульманського ханства, тобто міняти слабкого експлуататора на сильного. Це виселення було кастрацією і для самих виселених трудящих греків і для всього господарства ханства, було воно і тупоумною короткозорістю навіть з точки зору власних великодержавних інтересів царизму. З Південного берега з сіл було всього виселено близько 2 000 греків. Від цієї операції деякі села зовсім обезлюділи і потім зникли, наприклад, Ласпі, Масандра, Магарач, залишивши лише сліди руїн, помітні і досі. Багато греків рятувалось від «любвеобильного» царського «спасення» тим, що переходило у мусульманство і залишалось в Криму.

В 1783 р. Південний берег разом з усім Кримським ханством був захоплений царською Росією. Почалася нестримна колонізаторська політика царського уряду, роздача земель російським поміщикам, посилення експлуатації біднішого татарського селянства своїми поміщиками-мурзками, обезземелення татарських селян, безмежна експлуатація їх новими російськими поміщиками. Цей класовий гніт, що весь час посилювався, разом з оскаженілим свавіллям царського чиновництва над беззахисним і таким, що нічого не розуміло в російських «порядках», трудовим населенням привели як у всьому Криму, так і на ПБК до масової стихійної втечі в Туреччину... Таких виселень було кілька».

Як бачимо, вже в кінці XVIII століття Крим став своєрідним депортаційним полігоном. Депортація місцевого населення велася перманентно протягом століть, аж поки не досягла свого огидного піку у 1944 році. Що ж торкається демографічного вакууму, то царський, а пізніше – советський уряди заповнювали його шляхом масових переселень російськомовного населення на півострів аж доти, доки Крим взагалі і Севастополь зокрема не перетворились в справжню «ісконно русскую землю».

І таким гидотним історичним минулим сьогоднішня Росія не тільки вихваляється, але й намагається на цьому минулому вибудувати свої територіальні претензії до України.

Тепер про те, наскільки «город русских моряков» був «неприступним для врагов».

Немає сенсу розповідати про загальновідомі події часів Кримської війни (1855–1856 рр.) та Другої світової, коли Севастополь опинився в оточенні ворожих військ і тривалий час витримував їх удари. Героїзм захисників цього міста – явище незаперечне. Можна додати тільки невеличкий штрих: захисників-українців було у всіх випадках не менше, ніж росіян. Брالی участь у цих подіях і представники інших національностей. Такий розклад пояснюється, перш за все, системою комплектації армії та Чорноморського флоту Росії.

То чим закінчувались врешті-решт оборонні дії військ, замкнених в «непрístupній твердыне»?

1830 рік. Вибухнуло повстання солдатів і матросів, невдоволених введенням карантину у зв'язку з епідемією чуми. Повсталі захопили владу у місті і 5 днів утримували його в своїх руках. 7 червня урядові війська здобули Севастополь, 7 повстанців було страчено, кількох прогнано крізь стрій, а потім вислано на каторгу і в арештантські роти.

1855–56 рр. В часи Кримської війни Севастополь був оточений союзниками (Англія, Франція, Туреччина, Сардинія). Після тривалої облоги і поразки російських військ у битві на Чорній річці місто було залишене оборонцями без жодного пострілу.

1905 р. В листопаді відбулося повстання солдатів, матросів севастопольського гарнізону, а також робітників місцевих заводів та майстерень. До повсталих приєдналися команди деяких кораблів Чорноморського флоту (13 одиниць).

Через п'ять днів місто було здобуте, повстання придушене. 300 чоловік засуджено військовим судом, 1000 покарано без суду. Ватажків повстання на чолі з лейтенантом Шмідтом розстріляно.

1942 р. Тут теж можна було б обмежитись коротенькою довідкою, бо про оборону Севастополя в роки Другої світової війни написані тори історичної, мемуарної, художньої літератури. Та от що впадає в око: про саму оборону – море фактів, про здачу міста – одна коротенька фраза, яка буквально кочує з монографії в монографію, із статті у статтю. Звучить вона в узагальненому вигляді так: «За наказом ставки (Верховного головнокомандувача) 4 липня 1942 року радянські війська залишили Севастополь». Оце і все. Як правило, автори ухиляються від живописання подробиць цього «залишення». Інколи, правда, проскакують плутані повідомлення про те, що якась частина севастопольського гарнізону була евакуйована, а якась – пробилася в гори

до партизанів. На жаль, в джерелах підтвердження цьому ви не знайдете.

То що ж сталося з оборонцями міста, «непрístupного для врагов»? Скористаймося майже єдиним об'єктивним джерелом – документальною повістю письменника і військового історика Володимира Карпова «Полководець». Ось як він описує останні години оборони Севастополя (подається зі скороченнями):

«30 червня на об'єднаному засіданні Військових рад Чорноморського флоту і Приморської армії віце-адмірал Октябрський прочитав телеграму з Москви, в якій дозволялось залишити Севастополь, зважаючи на те, що вичерпані всі можливості для його оборони. Було прийняте рішення вивести із Севастополя хоч би кількості чоловік командного складу. Для керівництва військами, які ще ведуть бої, залишався генерал П. Г. Новиков. (Доля цього генерала не відома – Л. С.). Далі я передаю слово полковнику запасу Безгінову. Ми зупинились на висоті. Петров (командуючий Приморською армією – Л. С.) послухав бій, голова його смікався.

– Сідайте, будемо писати наказ. Я сів, розгорнув планшетку, приготував папір.

– Пишіть. «Наказ. Противник оволодів Севастополем. Наказую: командирі Сто дев'ятої стрілецької дивізії генерал-майору Новикову очолити залишки частин і битися до останньої можливості. Після чого бійцям і командирам пробиватись у гори до партизанів». – Петров довго мовчав. Більше нічого до наказу не додав. – Ідіть віддрукуйте, о вісімнадцятій нуль-нуль буде скликано нараду, вручимо командирам дивізій.

Так я записав останній в обороні Севастополя наказ Петрова. Я віддрукував наказ, підписали його командарм Петров, член Військової ради Чухнов, начальник штабу Крилов. Наказ роздали командирам. Тут же були видані перепустки кому на літак, кому на підводного човна. Вилетіти міг мало хто, було всього кілька літаків. Кораблів не було. Командування флоту вважало позбавленим сенсу посилати кораблі, панування противника у повітрі було повне...

О 2 годині ночі 1 липня Петров з членами Військової ради Чухновим і Кузнецовим, начальником штабу Криловим, своїм заступником Моргуновим, сином Юрієм і іншими працівниками управління армії пішов на підводний човен.

Коли вийшли з підземного ходу, їх зустріло ясне нічне небо з яскравим місяцем, золоту доріжкою на морі. Неподалік чулась рушнично-кулеметна стрілянина, це дивізія Новикова билась на останньому рубежі.

На березі моря мовчки стояли командири і червоноармійці. Вони повільно сторонились, даючи дорогу старшим по званню. У Петрова частіше, ніж звичайно, смікалась голова. Він дивився собі під ноги, очевидячки, боявся пізнати серед тих, що розступались, добре знайомих йому людей. Він ні з ким не заговорив. Пройшов, як по вуглинах. Погляди людей були зараз страшніші від вогню кулеметів і автоматів...

Буксир знаходився метрів за чотири від підводного човна, хвилі гойдали і човен і буксир. Крилов був ще слабкий після поранення і не міг перескочити на підводного човна. Моряки швидко дали раду – розстелили шинель, покляли Крилова, розкачали і перекинули на човен...

Юра стрибнув і ледве не зірвався у воду, та встиг ухопитись за поручні. Йому допомогли вибратись нагору. Човен зразу ж почав готуватись до занурення. В ньому виявилось 63 чоловіка!»

Правда, адмірал Октябрьський телеграфував Сталіну у Москву, називаючи іншу цифру:

«Разом зі мною у ніч на 1 липня на всіх засобах, які були, із Севастополя вивезено близько 600 чоловік керівного складу армії і флоту і цивільних організацій».

Так закінчилася евакуація. Частина начальства вислизнула з вогненного кільця, а десятки тисяч рядових бійців і матросів залишилися вмирати... Почалася агонія. Мені розповідав учасник оборони Михайло Негреба, оспіваний Леонідом Соболевим у відомому оповіданні «Батальйон чотирьох» (збірка «Морська душа»), про ті кілька днів після втечі начальства, та в мене не вистачає фарб, щоб передати його розповідь. Позбавлені керівництва, управління, боєприпасів, продовольства війська перетворилися на гарматне м'ясо. Так, вони відстрілювались. А потім німці відстрілювали їх. Тяжкопоранених – добивали. Легкопоранених брали в полон. Сам Негреба пройшов через всі жахи німецьких, а пізніше радянських концтаборів і чудом вижив. Десь у шістдесятих роках дітлахи викопали з піску на херсонському пляжі почорнілий від крові орден Леніна. То був орден, яким нагородили Михайла ще за бої під Одесою...

Гадаю, що коментувати вищенаведені факти немає ніякого сенсу. Як казали римляни: sapienti sat (розумному – досить).

Про міста російської слави можна розповідати і розповідати... Не вистачить ні часу, ні паперу. Тому на закінчення цієї статті хочу звернути увагу на наш, суто внутрішній, феномен:

Українські міста російської слави

На жаль, до них належить не тільки Севастополь, але й Київ («мать городов русских»), Одеса («мой солнечный город»), Полтава («И грянул бой, Полтавский бой!»), Каховка («родная винтовка»), Батури («Як спалив москаль Батури») і десятки інших. Крім того, ми ще маємо безліч міст, які названі на честь «істинно русских людей» і які у будь-яку хвилину можуть перетворитися на «исконно русские территории». Це: Кіровоград, Кірове (сmt в Дон. обл.), Кіровськ (м. в Луг. обл.), Кіровськ (сmt в Дон. обл.), Кіровське (сmt в Дніпр. обл.), Кіровське (м. в Дон. обл.), Кіровське (сmt Респ. Крим), Дніпродзержинськ, Дзержинськ (м. в Дон. обл.), Дзержинськ (сmt в Жит. обл.), Свердловськ (м. в Луг. обл.) і т. ін.

В Москві вже розроблена модель відторгнення від України будь-якого міста на цілком «законних підставах». Не вірите? Тоді ознайомтеся з виступом московського мера в «Известиях» № 207, 96 р. Називається цей історико-юридичний опус «Севастополь – российский город на Крымском полуострове». Не буду аналізувати всю так звану «аргументацію» одного з провідних політиків Росії, а зверну лише увагу на один цікавий трюк. Лужков твердить, що в документах 1954 року про передачу Кримської області Україні м. Севастополь не згадується. Отже: він залишається у складі Росії.

Якщо ми обіпремося на цю «методику», то дійдемо такого висновку: оскільки в біловезьких угодах не названі міста Київ та інші міста України, то виходить, що вони нашій державі нібито і не належать. Ловко? Ще й як! І це відкриває блискучу можливість Росії мало не щоденно висувати до України все нові і нові територіальні претензії, починаючи, звичайно, з «городов русской славы» та «городов, названных в честь истинно русских людей».

Може, тільки з невеликим містечком Конотопом тимчасово виникне якась незручність. Адже саме тут з'єднані українсько-татарські сили у 1659 році вщент розгро-

мили російське військо. То була ганебна поразка. Але й тут перефарбувати чорне на біле – все одно, що два пальці... поцілувати. Адже видав Єльцин указ, згідно з яким свято Жовтневої революції перетворюється на свято Згоди і примирення. То чому б черговим указом не перетворити Конотоп з міста російської ганьби у місто російської слави? Адже історичний досвід у росіян, як ми бачили, безмежний!

Вже ні для кого не є таємницею, що, отримавши тимчасову паузу в Чечні, не тільки окремі російські політики, але й цілі урядові структури (Державна дума) з новою силою розпочали масовану антиукраїнську кампанію, розраховану на розчленування нашої держави та позбавлення її незалежності. Кампанія добре скоординована з п'ятою колоною в Україні. І, на превеликий жаль, ми ще й досі не побачили гідної відсічі московським зазіханням з боку наших політиків і дипломатів. Так, мабуть, мусить бути. Виступаючи 25 жовтня ц. р. у військовій академії Вест-Пойнт, экс-держсекретар США Крістофер висловив таку беззаперечну думку: «Дипломатія, за якою не стоїть розумна погроза застосування або реальне застосування сили, є вихолощеною, в кінцевому підсумку небезпечною». Стан української дипломатії відтворює стан наших структур. Після тотального ядерного роззброєння дипломатам немає на що спертись. Та й звичайні збройні сили в такому стані, що годі говорити про їх серйозну боєздатність. До того ж наше постійне тупцювання (дехто видає його за прояв мудрої дипломатії) між Сходом і Заходом не дає змоги якимось чином вклинитися в структури колективної безпеки.

То що ж робити звичайній людині? Як завжди: якщо вона песиміст – вивчати російську мову, якщо оптиміст – англійську, а якщо реаліст – автомат Калашнікова.

P. S. Коли ця стаття була підготовлена до друку, ми стали свідками інтерв'ю, яке 30 листопада Леонід Кучма дав кореспонденту Російського громадського телебачення. Воно, інтерв'ю, між іншим, засвідчило, що місто російської слави Севастополь не обов'язково обороняти. Його можна здати і без бою. Проаналізувавши стан переговорного процесу між Україною і Росією щодо долі Севастополя та Чорноморського флоту, пан Президент висловив таку «свіжу» думку: оскільки умови розподілу флоту не задовольняють жодну із сторін, то треба залишити все як було. Тобто підпорядкувати флот спільному російсько-українському командуванню.

Якщо перекласти цю думку з мови дипломатичної на мову побутову, то ми одержимо такий висновок: Севастополь залишається за Росією. Назавжди.

Ну як не пригадати прислів'я: плили, плили і біля берега втопились!

P. P. S. 2 грудня УТ, інші мас-медіа розповсюдили офіційне спростування вищезгаданого інтерв'ю. Вийшло воно з надр президентської адміністрації. За формою цей документ незграбний, за змістом – плутаний. Виявляється, що винен у всьому ведучий ГРТ Доренко, а наш Президент сказав зовсім не те, що нам здалося, або сказав не те, що хотів сказати. Ви щось зрозуміли?

Ми ж зрозуміли тільки одне: «уряди скоріш за все гинуть від брехні». Так твердить англійський історик і філософ Томас Карлейль.

Та хто з наших можновладців читає Карлейля!

Леонід СОТНИК,
політолог

«Універсум», ч. 11–12, 1996